

**VALENȚELE PROXEMICII
ÎN ROMANUL MĂNUȘILE ROȘII -
INFLUENȚA SPAȚIULUI CARCERAL ASUPRA
PERSONAJULUI PRINCIPAL**

*Valences of Proxemics in the Novel "Red Gloves" –
The Influence of the Carceral Space upon the Main
Character*

Elena Teodora Mihaela SĂCĂREA (COLDEA)

Abstract: *There are certain universal philosophical concepts, such as space and time, which are essential dimensions of reality and implicitly of literary space. Introduced as a notion in literary theory by Edward Twitchel Hall, the term proxemics defines the connection of space with the other major category of the text - the character. This concept is supported and argued in his studies by this important theorist who defines proxemics as "the study of perception and use of space by man".*

The subject of the novel is a historical one the phenomenon described is real, as well as the character who passes through the events presented in the book and film. He is still living, as we find out at the end of the novel. The action of the novel runs 80% in the limited space prison in Brașov, describing in detail the author's period of detention, a traumatic experience, between December 1957 and December 1959. The main character of the novel "Red Gloves", Felix Goldschmidt, corresponding in fact to the author of the novel, Eginald Schlattner, is a complex character in or outward living, influenced to a large extent by the carceral space. What deeply impresses are prison relationships: between the investigated and the investigator, but also the detainees. The absurdity and cruelty of the people representing the law at that time, but also what a man can endure without any guilt, how radical ideas and ideals can change under the influence of torture, all these become overwhelming food for reflection, especially the complex theme of working with the Securitate (the political police).

Keywords: proxemics, Red Gloves, Eginald Schlattner, Securitate (political police)

Există anumite concepte filozofice universale, cum ar fi spațiul și timpul, care reprezintă dimensiuni esențiale ale realității și implicit ale spațiului literar. Edward Twitchel Hall definește legătura spațiului cu cealaltă categorie majoră a textului – personajul, prin conceptul de proxemică. Acest concept este susținut și argumentat în studiile sale proxemice ocupându-se de „studiul percepției și utilizării spațiului de către om”¹.

Literatura poate fi privită ca o modalitate de aproximare a unui spațiu ce comportă fie o realitate constantă, fie un ansamblu proteiform, supus unor reguli de organizare irațională². Astfel, opera devine un intermediu pentru atribuirea unui nucleu comun spațiului local și spațiului global potrivit reprezentării pe care omul o are despre situarea lui în spațiu. Spațiul determină identitatea subiectului: individul se (auto)construiește în periplurile sale sociale, etice, politice.

Genul de literatură care oferă cea mai relevantă experiență a eului traversând paginile scrise, în căutarea unui nou mod al ființării, este literatura detenției, care descrie dimensiunea devenirii eului interior în spațiul carceral. Ca fenomen istoric, totalitarismul marchează, prin amploarea sa, un secol întreg – al XX-lea –, cât un curent cultural precum supranumitul secol al Luminilor sau secolul romantic, dar în sens invers proporțional – pe dimensiunea regresului și al degradării intelectuale, morale, fizice și afective a individului. Sistemul totalitar comunist a făcut 100 de milioane de victime în U.R.S.S., China, Vietnam, Coreea de Nord, Cambodgia, Europa de Est, America latină și Africa pe când cel nazist a numărat 37 de milioane de victime în rândul civililor din țările ocupate, al evreilor, țiganilor, ostaticilor sovietici³. Pentru a judeca relevanța unei literaturi privind fenomenul subminării din totalitarism, putem contrapune aceste cifre adunate (137 de milioane de victime

¹Edward Twitchel Hall, *Proxémique*, în Bateson, Birdwhistel, Goffman, Hall, Jakson, Scheflen, Watzlwićck (eds) *La Nouvelle Communication*, Paris, Seuil, 1981, p.191.

²*Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures. Littératures françaises et étrangères, ancienne et modernes*. Sous la direction de J. Demougin, p.534.

³Statistica victimelor regimului totalitar http://ler.is.edu.ro/~ema/proiecte/totalitarism/totalitarism_statistici.html (ultima accesare: 10.11.2018).

plus familiile și apropiații acestora, plus deținuții din afara regimului totalitar împreună cu apropiații lor) cifrelor de cititori ai unuia dintre cei mai celebri scriitori ai unui secol, deși nu există statistici despre numărul cititorilor lui Dostoievski, spre exemplu. Literatura carcerală este în prezent subevaluată, depășind cu mult semnificația ei conștientizată de către fiecare dintre noi. În fond, totalitarismul este un adevărat călău al secolului al XX-lea, definit, după cum constată Hannah Arendt⁴, de două particularități esențiale: pe de o parte, de o atracție maladivă față de rău, de partea cealaltă, de un dispreț total față de viața umană⁵. În literatura europeană sunt numeroși autori celebri care descriu spațiul carceral în toată complexitatea sa, printre care îi putem aminti pe Herta Müller, nemțoaică repatriată, născută în România, laureată a premiului Nobel pentru literatură, Nicolae Steinhardt, un intelectual evreu notoriu convertit în închisoare la ortodoxismul românesc și nu în ultimul rând, Eginald Norbert Schlattner, preot evanghelic în Roșia, județul Sibiu, autor a patru romane considerate de mare valoare de către criticii literari ai spațiului germanofon, încadrându-se în tematica spațiului carceral cu romanul *Mănușile roșii*. La acești autori găsim vectorul întreg al evoluției sinelui care cunoaște impactul subminării, al pulverizării și pierderii, dar și forțele și resursele depășirii acestora, ale reculegerii și reinvestirii propriei identități. Dincolo de acest aspect important al literaturii carcerale – devenirea eului interior – care poate fi extins, printr-un exercițiu hermeneutic, la întreaga literatură de ficțiune, tematica abordată își revendică dreptul la existență în virtutea faptului că literatura propriu-zisă a detenției este, istoric vorbind, o relativă noutate. Majoritatea cărților acestui domeniu din literatura română, spre exemplu, au început să apară după căderea comunismului, adică în ultimele trei decenii, dar au reușit să cucerească publicul și să devină *bestseller*-uri și cărți de referință pentru experiența literară în general.

Subiectul romanului *Mănușile roșii* este unul istoric, pentru că fenomenul a existat, este real și chiar și personajul, care este însuși autorul, a trecut prin cele povestite în carte. Acțiunea

⁴ Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism (Originile totalitarismului)*, 1951

romanului *Mănușile roșii* se desfășoară în proporție de 80% în spațiul limitat al închisorii din Brașov, descriind în detaliu perioada de detenție a autorului, traumatizanta experiență carcerală, decembrie 1957 – decembrie 1959. Romanul povestește în cele patru capitole ale sale, cu alte 32 de subcapitole, despre un student și viitor scriitor, membru al minorității germane din România, care a fost reținut de către Securitate în decembrie 1957. Acțiunea romanului este cuprinsă în două părți principale: prima parte prezentată în primele trei capitole, *În penumbră orbitoare*, *Noaptea fratelui*, *În alte limbi și descrie în detaliu cei doi ani de detenție, cu chinuitoarele interogatorii, fiind un amestec de planuri, reale (spațiul celelei) și mentale (amintiri din perioada anterioară arestării) iar în ultimul capitol, *Pete albe*, din partea a doua a romanului, se povestește perioada de după eliberare, parte în care este evidentă transformarea personajului principal. Personajul principal al romanului *Mănușile roșii*, Felix Goldschmidt, îl are corespondent în realitate pe însuși autorul romanului, Eginald Schlattner, este un personaj complex în trăiri exteriorizate sau nu, influențat în mare măsură de spațiul carceral. Ceea ce impresionează profund sunt relațiile din închisoare: dintre anchetat și anchetator, dar și dintre deținuți. Absurditatea și cruzimea cu care se purtau oamenii legii din acea perioadă, dar și ce poate să pățească un om așa, pur și simplu, fără nici o vină, cât de radical se pot schimba ideile și idealurile sub influența torturii, toate acestea te copleșesc și te pun serios pe gânduri, mai ales că tema colaborării cu securitatea este foarte complexă.*

Prima parte a romanului prezintă planul de bază, despre dezvoltarea interioară și exterioară din detenție a personajului principal, despre timpul petrecut în celulă, întâlnirile cu diverse personaje, ocazionali colegi de celulă, comisiile de anchetă și chiar completul de judecată în fața căruia este prezentat, precum și propria condamnare și eliberare din finalul capitolului 3. La începutul acțiunii romanului este descrisă lipsa de orientare, cauzată de condițiile de detenție „O mână mă împinge într-o încăpere pe care nu o pot vedea”⁶. Această imagine vizuală a acestui „nu pot vedea” explică și incapacitatea personajului de a înțelege situația necunoscută trăită în

⁶Eginald Schlattner, *Mănușile roșii*, Editura Humanitas, București, 2005, p.7.

prezent, prin nicio metodă experimentată anterior. „Cu ochii închiși, cu mâinile legate, așa ne-au adus din Cluj-Napoca. La sosire, mâini străine ne-au scos ochelarii și cătușele.”⁷. În autorefecția autorului, sunt descrise situații biografice, mediul social și politic anterior arestării, copilăria, dezvoltarea social-familială precum și pierderea situației burgheze. Pentru completarea portretului personajului principal, Felix Goldschmidt, sunt prezentate amintiri din anii de studenție din Cluj Napoca, este tematizat și angajamentul cultural și politic, primii lui pași în viața culturală prin înființarea Cercului literar al studenților germani din Cluj-Napoca ”Joseph Marlin”, la care erau afiliați 300 de studenți germani. În acest context se reflectă și atitudinea lui politică. Sunt povestite tendințele istorice și politice a României, din punctul de vedere al minorității germane, prin descrierea ridicării în masă din 13 ianuarie 1945 din toată țara, și deportarea în lagărele de muncă din Rusia, a tuturor persoanelor apte de muncă. Relatarea acestor episoade importante din istoria minorității germane este făcută cu trimitere la date din biografia autorului, strâns legate de persoane dragi din familia acestuia, amintirea deportării este legată de ridicarea tatălui, a unchiului Hermann și a mătușii Herta, persoane de care atât personajul romanului cât și autorul, sunt foarte legate sufletește. Planul narativ istoric este păstrat și de celelalte personaje cu care intră în contact, cum ar fi spre exemplu, colegul lui de celulă, Anton Rosmarin, care spune: „Hitler era Dumnezeuul meu. Da mi-a trecut!”⁸, replica aceasta confirmând opinia autorului, care critică atitudinea minorității germane față de Al Treilea Reich, distanțându-se ca ideologie, modificare care apare după evenimentele din 23 august 1944. Cu toate acestea, toate trăirile acestuia din perioada de detenție, frământările interioare, frânturile de amintiri, demonstrează imposibilitatea ruperii complete și implicit dependența de mediul în care a crescut, cel al minorității germane. Tot în spațiul carceral, Felix Goldschmidt intră în contact cu alți deținuți, arestați după el, de la care culege informații din libertate, printre sursele de completare a realității din afara spațiului carceral aflându-se chiar și unii angajați ai Securității sau colaboratori care se învârtteau în alte

⁷Ibidem, p.13.

⁸Ibidem, p.59.

cercuri din afara închisorii. Toate aceste personaje din roman, completează punctul de vedere al personajului și implicit al autorului asupra realității de afară, dar în același timp îi creează o stare de incertitudine sau nesiguranță. Unul dintre gardieni îi șoptește pe traseul spre sala de interogatoriu „Este plină închisoarea cu oamenii și prietenii tăi” un apropos că au fost încarcerati și cei din Grupul Töpfer, grup din care făceau parte mulți dintre prietenii lui.

Fragmentarea planului narativ într-un fel de mozaic, dispare în cea de-a doua parte a romanului, în cadrul capitolului *Pete albe*, în favoarea unui stil narativ, a unei structuri narative lineare. După eliberarea din închisoare a personajului principal al romanului, Felix Goldschmidt, acesta încearcă să se reintegreze în societate, dar nu reușește, fiind privit atât de către familie cât și de comunitate în urma declarațiilor din cadrul procesului în care a fost anchetat, ca un comunist și, mai mult decât atât, ca un trădător de neam, fiind evitat, marginalizat de membrii comunității din care făcea parte. Este momentul în care trăirile lui, viața lui anterioară este secționată. Încercările lui de a-și relansa cariera literară de dinaintea detenției este sortită eșecului precum încercarea reintegrării în societate „Orizontul se înnegrește. Nimeni din Cluj Napoca sau București nu vrea să mai aivă de-a face cu mine”⁹, personajul arătându-și dezamăgirea.

Romanul se încheie cu o imagine vizuală plină de semnificații, o baie noaptea într-un râu, moment în care Felix Goldschmidt, personajul principal, realizează că „petele albe” de pe pielea lui nu se pot spăla, acest lucru simbolizând că acțiunile lui vor fi vizibile pentru toată lumea. *Petele albe* simbolizează faptul că în cadrul procesului el ar fi dat declarații asupra evenimentelor și a persoanelor implicate în Procesul scriitorilor germani, „albe” fiind deoarece declarațiile lui au fost doar faptelor care s-au desfășurat cu adevărat în cadrul grupului, fără alte acuzații calomnioase sau exagerate asupra acestora.

În romanul *Mănușile roșii* apar aproximativ 100 de personaje secundare, care se manifestă în diverse configurații. În numeroase caracterizări sunt schițate mini-portrete individuale

⁹Ibidem

dar și caractere bine realizate reprezentative pentru ținutul multi-etnic unde are loc acțiunea romanului.

Personajul principal al romanului este naratorul de gen masculin. Există numeroase remarci în text care fac trimitere la numele autorului, Eginald. Pe linie paternă, originea personajului principal, Felix Goldschmidt, este identică cu cea a autorului, tatăl lui era om de afaceri iar strămoșii lui au fost meșteșugari din Biertan iar pe linie maternă, el provine din nobilimea maghiară. Prin exproprierea de după Al Doilea Război Mondial, familia a pierdut o mare parte din avere și statutul social, ajungând să trăiască într-o clădire părăsită. Un alt episod care redă experiența proprie a autorului o reprezintă chiar momentul arestării, Felix Goldschmidt fiind student în Cluj-Napoca, Facultatea de Hidrologie, suferind fiind de o boală psihică care îi cauzează stări de depresie, toate aceste episoade fiind parte integrantă a biografiei autorului.

Autorii secolului XX atribuie spațiului un rol din ce în ce în ce mai important, astfel încât acesta să nu mai poată fi considerat un simplu tablou de fundal. Acest mod de percepție a spațiului relevă o nouă concepție a raportului dintre om și mediul său. Locurile se transformă, ele nu mai sunt simple spații-decor și teritoriul nu este „de o parte” sau „în jur” ci e consubstanțial cu personajul.

Referințe (selectiv):

Hall, Edward Twitchel, *Proxémique*, în Bateson, Birdwhistel, Goffman, Hall, Jakson, Scheflen, Watzlwicck (eds) *La Nouvelle Communication*, Paris, Seuil, 1981.

Eginald Schlattner, *Mănușile roșii*, București, Editura Humanitas, 2005.

Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures. Littératures françaises et étrangères, ancienne et modernes. Sous la direction de J. Demougin.

~~~~~

Elena Teodora Mihaela SĂCĂREA (COLDEA) is a PhD student at 1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia. Her research is focussed on the creation of Eginald Norbert Schlattner, a contemporary German writer from Romania. She is about to publish a preparatory study on this topic (The German minority in Transylvania, from its origins to the present) in *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, Aeternitas, Alba Iulia, 2018.